

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

De morele schade van (milieu)verenigingen: meer dan een 'symbolische euro'

Reference:

Buelens Wannes.- De morele schade van (milieu)verenigingen: meer dan een 'symbolische euro'
Tijdschrift voor Belgisch burgerlijk recht - ISSN 0775-2814 - (2018), p. 444-448
To cite this reference: <https://hdl.handle.net/10067/1546660151162165141>

Hof van beroep Antwerpen 12 oktober 2016, 2013/AR/450

1. *De krenking van de belangen van de vzw door een foutieve verstoring van het leefmilieu voldoet aan de ontvankelijkheidsvereiste voor een rechtsvordering en meer in het bijzonder aan de vereiste van de schending van een rechtmatig belang voor de aansprakelijkheidsvordering uit artikel 1382 Burgerlijk Wetboek.*

Een rechtspersoon die de bescherming van het leefmilieu in een bepaald gebied als doel heeft, heeft persoonlijk belang bij het behoud van deze natuur en kan aanspraak maken op vergoeding van de schade die zij ervaart door de aantasting van dit leefmilieu.

2. *De burgerlijke rechter moet noodzakelijk beslissen dat de bestuursoverheid wier handeling nietig is verklaard door de Raad van State een fout heeft begaan.*

Het aanleggen en instandhouden van dwarsdijken waarvoor geen stedenbouwkundige vergunningen meer bestaan en vervolgens nalaten om het gebied te herstellen, maken fouten uit.

3. *Door de aantasting van de ecologische waarde van het gebied en de belevingswaarde ervan ondervindt de vzw hinder bij haar doelrealisatie en lijdt zij schade. Herstel in natura is kennelijk onredelijk wanneer hierdoor mogelijks grote schade wordt veroorzaakt die de voordelen voor natuur en milieu ruim zou overstijgen.*

Haar morele schade bestaat erin dat de collectieve belangen waarvoor zij werd opgericht en die zij beoogde te beschermen, zijn aangetast. Zij heeft dus recht op een schadeloosstelling die in een passende verhouding staat tot de aangerichte schade. Deze schade wordt ex aequo et bono begroot rekening houdend met de duur en de omvang ervan.

De vergoeding van de morele schade van een vereniging door de aantasting van een (niet-toegeëigd) milieubestanddeel: ook door middel van het herstel *in natura* van het milieu?

I. Feiten

1. Na hiervoor een vergunning te hebben gekregen van het Vlaamse Gewest, gaat de NV Waterwegen en Zeekanaal over tot het aanleggen van dwarsdijken in het valleigebied van de Dender. De Raad van State vernietigt deze vergunningen. Hierop vordert de vzw Milieufrent op grond van artikel 1382 BW het herstel *in natura* van de schade die werd toegebracht aan het natuurgebied, alsook een schadevergoeding bij equivalent voor de aan haar toegebrachte schade die zij heeft doordat de dwarsdijken werden aangelegd. In eerste aanleg worden deze vorderingen niet-ontvankelijk verklaard bij gebrek aan persoonlijk en rechtstreeks belang. In beroep herhaalt de vzw haar vorderingen. Geïntimeerden argumenteren dat de vzw daarvoor niet de vereiste hoedanigheid en het vereiste belang heeft omdat ze uitsluitend de behartiging van collectieve belangen beoogt. Het hof van beroep van Antwerpen volgt deze redenering niet, en oordeelt dat de vordering ontvankelijk¹ en gegrond is. De NV en het Vlaamse Gewest worden *in solidum* veroordeeld om een schadevergoeding te betalen aan de vzw voor zowel de materiële als de morele schade, *ex aequo et bono* begroot op 7000 euro, alsook de gerechtskosten.

2. Hierna wordt eerst ingegaan op de ontvankelijkheid van vorderingen ingesteld door verenigingen die opkomen voor de bescherming van zgn. niet-toegeëigde zaken (II.). Vervolgens komen kort de fouten van de betrokken actoren aan bod (III.), en wordt bijzondere aandacht besteed aan de schadebegroting en schadeloosstelling (IV.).

II. Ontvankelijkheid

3. Artikel 17 Ger.W. bepaalt dat personen enkel een ontvankelijke rechtsvordering kunnen instellen indien zij daar een eigen belang bij hebben. Een zgn. *actio popularis* is dus in principe uitgesloten.² Toegepast op het aansprakelijkheidsrecht, betekent dit dat enkel een vergoeding kan worden gevorderd voor persoonlijke schade.³ In het zgn. Eikendael-arrest oordeelde het Hof van Cassatie dat een milieuvereniging geen eigen schade lijdt wanneer niet-toegeëigde milieubestanden worden aangetast, zoals bijv. *res communis* of *res nullius*. Het volstond dus niet dat een rechtspersoon als statutair doel had om het leefmilieu te vrijwaren omdat dit zou overeenkomen met het algemeen of collectief belang en ieder gelijk welk doel zou kunnen opnemen. Men kan wel opkomen voor datgene wat zijn bestaan of zijn materiële en morele goederen, inzonderheid zijn vermogen, eer en goede naam, raakt, aldus het Hof.⁴

---

¹ Cf. Antwerpen 28 maart 2012, *TMR* 2013, 357, noot PDS waarin het hof van beroep nog het omgekeerde oordeelde.

² J. LAENENS D. SCHEERS, P. THIRIAR, S. RUTTEN en B. VANLERBERGHE, *Handboek gerechtelijk recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 85, nr. 151.

³ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 649, nr. 1031.

⁴ Cass. 19 november 1982, *Arr. Cass.* 1982-83, 372, concl. E. KRINGS, *Pas.* 1983, I, 338, *Jura Falc.* 1982-83, 423, noot D. DE GREEF, *RW* 1983-84, 2029, noot J. LAENENS, *Rev.prat.soc.* 1984, 18. Bevestigd door Cass. 19 september 1996, *Arr. Cass.* 1996, 775, *Pas.* 1996, I, 830, *RCJB* 1997, 105, noot O. DE SCHUTTER, *J.dr.jeun.* 1997, 129, *RW* 1997-98, 775. *Contra* Antwerpen 3

4. Onder invloed van het Verdrag van Aarhus⁵ – i.h.b. artikel 2.4, 3.4 en 9.3 – en in lijn met de rechtspraak van het Europees Hof van Justitie,⁶ herzag het Hof van Cassatie zijn mening. Een rechtsvordering is wel ontvankelijk wanneer zij wordt ingesteld door een rechtspersoon die zich krachtens zijn statuten tot doel heeft gesteld de milieubescherming te bevorderen en als zij ertoe strekt het met de bepalingen van het nationale milieurecht strijdig geacht handelen en nalaten van privépersonen en overheidsinstanties te betwisten.⁷

Volledig in lijn met deze rechtspraak, oordeelt het hof van beroep in het geannoteerde arrest dat de krenking van de belangen van de vzw door een foutieve verstoring van het leefmilieu voldoet aan de ontvankelijkheidsvereiste voor een rechtsvordering, meer in het bijzonder aan de vereiste van de schending van een rechtmatig belang voor de aansprakelijkheidsvordering *ex. artikel 1382 BW*. Een rechtspersoon die de bescherming van een bepaald gebied als doel heeft, heeft een persoonlijk en rechtstreeks belang bij het behoud van deze natuur, aldus het hof van beroep te Antwerpen.

5. Gelet op de specifieke grondslag die wordt aangehaald, is het lang niet zeker of het Hof van Cassatie ook andere dan milieuverenigingen zou toelaten om vorderingen in te stellen ter bescherming van een collectief belang.⁸ Uit de algemene bewoordingen van een arrest van het Grondwettelijk Hof van 21 januari 2016 (i.h.b. overweging B.11.2)⁹ kan volgens sommigen worden afgeleid dat ook andere verenigingen die ter bescherming van een collectief doel zijn opgericht een vordering kunnen instellen voor de (morele) schade geleden door de aantasting hiervan,¹⁰ al is dit voor anderen¹¹ een voorbarige conclusie. In het geannoteerde arrest lijkt het hof beroep de deur open te zetten om ook vorderingen van andere verenigingen die optreden voor een collectief belang ontvankelijk te verklaren. Aan voormelde overweging wordt immers toegevoegd dat het doel van de vzw niet samenvalt met het ‘algemeen belang’,

---

maart 1992, *TMR* 1994, 49; Antwerpen 30 juni 1998, *TMR* 1998, 454; Rb. Brugge 16 september 1998, *TMR* 2000, 141; Rb. Kortrijk 19 juni 2002, *TMR* 2002, 459; Rb. Kortrijk 26 juni 2002, *TMR* 2002, 460; Rb. Turnhout 3 December 2002, *TMR* 2003, 500 en Rb. Turnhout 4 december 2003, *TMR* 2003, 502.

⁵ Verdrag 25 juni 1998 betreffende de toegang tot informatie, inspraak in besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, *BS* 24 april 2003, 22129. Zie ook Med.Comm. betreffende toegang tot de rechter in milieuaangelegenheden, *Pb.C.* 18 augustus 2017, afl. 275, 1.

⁶ HvJ 8 maart 2011, C-240/09, ro 45 en ro 49-51 en HvJ 12 mei 2011, C-115/09, ro 39-41.

⁷ Cass. 11 juni 2013, *Arr. Cass.* 2013, 1496, *Pas.* 2013, 1326, *Amén.* 2014, afl. 2, 94, noot F. TULKUNS, *APT* 2013, 372, *Juristenkrant* 2013 (weergave H. SCHOUKENS), afl. 274, 4, *TMR* 2013, afl. 4, 392, noot P. LEFRANC, *T.Strafr.* 2014, 120, noot B. MEGANCK. Zie reeds voordien: C. LARSEN, “Het Verdrag van Aarhus en de toepassing ervan in het Belgische recht – deel 2”, *TMR* 2005, 474-520 en A. BLOCH, “Aarhus. De toegang tot de rechterlijke procedures bij betwistingen betreffende het milieu in de rechtspraak van het Hof van Cassatie”, *TMR* 2012, 629, vn. 21.

⁸ M. DENEFF en J. THEUNIS, “Optreden in rechte van een vzw” in *De vzw*, Brugge, die Keure, 2015, 355.

⁹ GwH 21 januari 2016, *BS* 17 maart 2016, 18250, *Juristenkrant* 2016 (weergave B. DEBECKER), afl. 323, 1, *Juristenkrant* 2016 (weergave S. SOMERS), afl. 325, 10, *For.ass.* 2016, 194, noot J. LAFFINEUR, *RGAR* 2016, nr. 15304, *RW* 2015-16, 1039, *RW* 2016-17, 1377, noot S. SOMERS, *TBBR* 2017, 257, noot P. GILLAERTS, *TMR* 2016, 327, noot A. CARETTE, *T.Gem.* 2016, 163, noot J. GORIS, *Amén.* 2016, 192, noot J. PÜTZ. Voor een kritische bespreking van dit arrest, zie ook L. CORNELIS, *Samenlevingsgericht (aansprakelijkheids)recht. Grondwettelijke zuurstof voor het op de adem trappende aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 134-141.

¹⁰ B. DEBECKER, “Morele schadevergoeding voor vereniging mag meer bedragen dan 1 euro”, *Juristenkrant* 2016, afl. 323, 2; J. GORIS, noot onder GwH 21 januari 2016, *T.Gem.* 2016, 164; P. GILLAERTS, “De vergoeding van morele schade bij een collectief belang: ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is?”, *TBBR* 2017, 267 en L. CORNELIS, *Samenlevingsgericht (aansprakelijkheids)recht. Grondwettelijke zuurstof voor het op de adem trappende aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 144, nr. 172.

¹¹ J. LAFFINEUR, noot onder GwH 21 januari 2016, *For.Ass.* 2016, 197.

omdat het gaat om een specifiek doel om het leefmilieu ter plaatse te beschermen. Deze overweging zou kunnen worden doorgetrokken naar andere dan milieuverenigingen met een maatschappelijk doel van bijzondere aard, dat niet samenvalt met ‘het algemeen belang’. Ook het Grondwettelijk Hof¹² en de Raad van State¹³ hanteren deze ontvankelijkheidsvoorwaarde in het kader van het objectief contentieus.^{14, 15}

In het licht van de rechtszekerheid, de vrijheid van vereniging,¹⁶ en het non-discriminatiebeginsel,¹⁷ is het in alle geval wenselijk dat de wetgever optreedt¹⁸ en, zij het onder bepaalde voorwaarden,¹⁹ de mogelijkheid biedt voor verenigingen om op te treden ter behartiging van een collectief belang.²⁰

III. Fouten van de betrokken actoren

6. Enkel wanneer de Raad van State een bestuurlijke rechtshandeling van een overheid vernietigt omdat zij een bepaalde wettelijke of reglementaire norm miskent die een bepaald gedrag gebiedt of verbiedt, kan de burgerlijke rechter niet anders dan een fout vaststellen, tenzij er sprake is van overmacht, onoverwinnelijke dwaling of een andere rechtvaardigingsgrond.²¹ Er is dus niet automatisch eenheid

---

¹² GwH 14 februari 2013, *A.GrwH* 2013, 65, *BS* 19 maart 2013, 16327, *Fisc.Koer.* 2013, 359, *Dr.pén.entr.* 2013, 129, noot F. KONING, *FJF* 2014, 854, *Rev.trim.dr.fam.* 2015, 767, *RW* 2012-13, 1119.

¹³ RvS 17 november 2008, *Amén.* 2009, 127, *JLMB* 2009, 70, noot A. VANDENBURIE, *CDPK* 2009, 539, *CDPK* 2009, 709, noot T. HAUZEUR, *RW* 2009-10, 957, noot W. RAUWS, *TMR* 2009, 64.

¹⁴ Zie hierover uitgebreid M. DENEFF en J. THEUNIS, “Optreden in rechte van een vzw” in *De vzw*, Brugge, die Keure, 2015, 338-349.

¹⁵ Volgens het Grondwettelijk Hof schendt het feit dat de ontvankelijkheidsvoorwaarden in het subjectief contentieus soepeler zijn dan in het objectieve contentieus het gelijkheidsbeginsel niet (GwH 10 oktober 2013, *APT* 2014, 46, *APT* 2014, 379, noot C. DE BOE, R. VAN MELSEN, *A.GrwH* 2013, 2359, *BS* 5 december 2013, 96095, *JLMB* 2014, 351, noot P. MARTENS, *RW* 2013, 479, *RW* 2013-14, 1095, noot J. THEUNIS, *Soc.Kron.* 2014, 118, *P&B* 2014, 3).

¹⁶ Art. 20 GW; art. 11 EVRM; P. LEMMENS, “Het optreden in recht van verenigingen in rechte ter verdediging van collectieve belangen”, *RW* 1983-84, 2013-2015.

¹⁷ GwH 10 oktober 2013, *APT* 2014, 46, *APT* 2014, 379, noot C. DE BOE, R. VAN MELSEN, *A.GrwH* 2013, 2359, *BS* 5 december 2013, 96095, *JLMB* 2014, 351, noot P. MARTENS, *RW* 2013, 479, *RW* 2013-14, 1095, noot J. THEUNIS, *Soc.Kron.* 2014, 118, *P&B* 2014, 3.

¹⁸ Er werden reeds voorstellen in dit verband ingediend: wetsvoorstel tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek teneinde verenigingen een vorderingsrecht toe te kennen ter verdediging van collectieve belangen, *Parl.St.* Kamer 2014-15, nr. 54-466/1 en wetsvoorstel tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek en het Burgerlijk Wetboek, teneinde het recht van verenigingen om in rechte op te treden uit te breiden en procedures inzake objectieve milieuaansprakelijkheid mogelijk te maken, *Parl.St.* Kamer 2016-17, nr. 54-2303/1.

¹⁹ Inspiratie daartoe kan worden gevonden in de ontvankelijkheidsvoorwaarden voor het Grondwettelijk Hof (GwH 14 februari 2013, *A.GrwH* 2013, 65, *BS* 19 maart 2013, 16327, *Fisc.Koer.* 2013, 359, *Dr.pén.entr.* 2013, 129, noot F. KONING, *FJF* 2014, 854, *Rev.trim.dr.fam.* 2015, 767, *RW* 2012-13, 1119) en de Raad van State (RvS 17 november 2008, *Amén.* 2009, 127, *JLMB* 2009, 70, noot A. VANDENBURIE, *CDPK* 2009, 539, *CDPK* 2009, 709, noot T. HAUZEUR, *RW* 2009-10, 957, noot W. RAUWS, *TMR* 2009, 64) in het kader van het objectief contentieus.

²⁰ O. DE SCHUTTER, “Action d’intérêt collectif, remède collectif, cause significative”, *RCJB* 1997, 110-147; P. LEMMENS, “Het optreden van verenigingen in rechte ter verdediging van collectieve belangen”, *RW* 1983-84, 2001-2025; J. LIINDEMANS, “Het optreden in rechte van groeperingen ter verdediging van de individuele of collectieve belangen van hun leden”, *RW* 1979-80, 2082-2094; vgl. J. VAN COMPERNOLLE, “L’action en justice des A.S.B.L.” in CDVA (ed.), *Les ASBL – Evaluation critique d’un succès*, Gent, Story-Scientia, 1985, p. 483-495, nrs. 30-48; G. CLOSSET-MARCHAL, “Vers une reconnaissance jurisprudentielle de l’action d’intérêt collectif”, *JT* 1999, 441-445. M. DENEFF en J. THEUNIS, “Optreden in rechte van een vzw” in *De vzw*, Brugge, die Keure, 2015, 352-357.

²¹ Cass. 26 maart 2004, *Arr.Cass.* 2004, 539, *Pas.* 2004, 518, *CDPK* 2004, 415, *RW* 2004-05, 1613, noot S. MOSSELMANS, *Cass.* 25 oktober 2004, *Arr.Cass.* 2004, 1688, concl. J. LECLERCQ, *JLMB* 2005, 638, noot D. DE ROY, *JTT* 2005, 106, concl. J. LECLERCQ, noot, *NjW* 2004, 1316, noot I. BOONE, *Pas.* 2004, 1667, concl. J. LECLERCQ, *RW* 2006-07, 1485, concl. J. LECLERCQ, noot, *Soc.Kron.* 2005, 79, concl. J. LECLERCQ; *Cass.* 8 februari 2008, *Arr.Cass.* 2008, 370, *JT* 2008, afl. 6323, 569, noot D. RENDERS, *NjW* 2008, 638, noot G. JOCQUÉ, *Pas.* 2008, 382, *Rev.dr.commun.* 2008, 47, noot J. VANHAEVERBEEK, *RW* 2011-12, 583, *TBP* 2009, 551; *Cass.* 14 december 2015, *Arr.Cass.* 2015, 2923, *JLMB* 2016, 1111, noot, *Pas.* 2015, 2860, concl. J. GENICOT. De theorie van de relatieve eenheid vindt steun in *Cass.* 13 mei 1982, AR 6434 en werd bevestigd door *Cass.* 25 oktober 2004, AR S.03.0072.F (in dezelfde zin *Cass.* 26 juni 2008, AR C.07.0272.N; *Cass.* 14 december 2015, AR S.10.0216.F).

tussen een door de bestuursrechter vastgestelde onrechtmatigheid en een fout op grond van artikel 1382 BW,²² al zal dit doorgaans wel het geval zijn.²³ Daarnaast kan natuurlijk ook een fout worden vastgesteld op grond van de algemene zorgvuldigheidnorm. Deze zgn. theorie van de relatieve eenheid tussen onwettigheid en fout, is niet in strijd met het gelijkheidsbeginsel.²⁴ Er wordt geen enkel verschil in behandeling gecreëerd tussen privaatrechtelijke personen en publiekrechtelijke personen. Immers, ongeacht de aard van de persoon wiens aansprakelijkheid in het geding wordt gebracht, bestaat de fout die moet worden aangetoond door de partij die beweert dat het gedrag van de steller van de handeling hem schade heeft toegebracht, hetzij in de schending van een wettelijke of reglementaire norm die verplicht tot een voldoende bepaald gedrag of tot een voldoende bepaalde ontstentenis van gedrag, hetzij, bij ontstentenis van zulk een norm, in de schending van een algemene gedragsnorm die gebiedt te handelen zoals een normaal zorgvuldige en voorzichtige persoon die zich in dezelfde omstandigheden bevindt dat zou doen, aldus het Hof (overweging B.7).

De vergunningen werden vernietigd omdat de bestemming van het gebied dit niet toeliet. Het vernietigingsarrest volstond *in casu* dus om een fout van het Vlaamse Gewest m.b.t. het afleveren van de vergunning vast te stellen.²⁵ Artikel 4.3.1, §1, 1°, a) VCRO gebiedt de overheid immers om een vergunning te weigeren wanneer zij onvereenigbaar is met de stedenbouwkundige voorschriften.

7. Ook de NV wordt een fout verweten. Enerzijds heeft zij, achteraf gezien, gebouwd zonder geldige vergunning. Anderzijds heeft zij het gebied sinds het vernietigingsarrest niet hersteld. Daar waar men zich volgens het Hof van Cassatie voor de eerste fout mogelijks zou kunnen beroepen op een onoverwinnelijke rechtsdwaling omwille van de door de overheid afgeleverde vergunningen,²⁶ is dat niet het geval voor het in stand houden van de onwettig gestelde handeling na de vernietiging van de

---

²² Zie bijv. Rb. Brussel 27 oktober 2011, *TMR* 2012, 84.

²³ De theorie van de zgn. relatieve eenheid vindt steun in Cass. 13 mei 1982, *Arr.Cass.* 1981-82, 1134, *Bull.* 1982, 1056, concl. J. VELU, *FJF* 1982, 252, *JT* 1982, 772, concl. J. VELU, *Pas.* 1982, I, 1056, concl. J. VELU, *RCJB* 1984, 10, noot R. DALCQ, *RGAR* 1984, nr. 10.814 en werd bevestigd door Cass. 25 oktober 2004, *Arr.Cass.* 2004, afl. 10, 1688, concl. J. LECLERCQ, *JLMB* 2005, 638, noot D. DE ROY, *JTT* 2005, 106, concl. J. LECLERCQ, noot, *NjW* 2004, 1316, noot I. BOONE, *Pas.* 2004, 1667, concl. J. LECLERCQ, *RW* 2006-07, 1485, concl. J. LECLERCQ, not, *Soc.Kron.* 2005, 79, concl. J. LECLERCQ; Cass. 26 juni 2008, *Arr.Cass.* 2008, 1699, *Pas.* 2008, 1688. In Cass. 10 september 2010, *Arr.Cass.* 2010, 2135, *APT* 2012, 1, noot P. VAN OMMESLAGHE, *Juristenkrant* 2010, afl. 218, 3, *FJF* 2011, 230, *Fiscoloog*, afl. 1225, 12, *JT* 2011, 811, noot B. DUBUISSON, S. VAN DROOGHENBROECK, *NjW* 2011, 425, noot S. GUILIAMS, *Pas.* 2010, 2228, *CDPK* 2011, 291, *RABG* 2010, 1263, noot J. VANDEN BRANDEN, *RGCF* 2011, 125, *RW* 2010-11, 1726, noot P. POPELIER, *TFR* 2011, 196, noot S. GUILIAMS wordt de relatieve eenheid van ongrondwettigheid en fout aangenomen. Cass. 10 april 2014, *Arr.Cass.* 2014, 962, *Pas.* 2014, 949, *RGAR* 2015, nr. 15206, *RW* 2015-16, 338 doet evenwel weer twijfel ontstaan, want *a priori* volgt daaruit de bevestiging van de absolute eenheid. Zie hierover bijv. A. WIRTGEN, "Recente ontwikkelingen inzake overheidsaansprakelijkheid", *Actualia Publiekrecht I. Rechtsbescherming*, Brugge, die Keure, 2008, 144-150; E. LONCKE, "Aansprakelijkheid - Overheidsaansprakelijkheid - Discretionaire bevoegdheid - Vernietigingsarrest Raad van State - Fout - Schade - Causaal verband - Speelautomatenhal", *Limb.Rechtsl.* 2014, 31-33; A. MAST, J. DUJARDIN, M. VAN DAMME en J. VANDE LANOTTE, *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, Mechelen, Kluwer, 2014, 1077-1078; I. OPDEBEEK en S. DE SOMER, *Algemeen bestuursrecht. Grondslagen en beginselen*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 537-538; D. RENDERS en M. DE ROY, "La responsabilité extracontractuelle du fait d'administrer, vue d'ensemble" in D. RENDERS (ed.), *La responsabilité des pouvoirs publics*, Brussel, Bruylant, 2016, 31-92.

²⁴ GwH 19 juli 2018, nr. 106/2018.

²⁵ J. GORIS, "Gemeentelijke aansprakelijkheid bij vergunningsbeslissingen inzake ruimtelijke ordening en de impact hierop van het georganiseerd bestuurlijk beroep", *T.Gem.* 2011, 62, nr. 12.

²⁶ Dit is evenwel geen automatisme, maar moet gerechtvaardigd zijn in het licht van de concrete omstandigheden van de zaak, zie bijv. Brussel 15 maart 1978, *T.Aann.* 1978, 303; Luik 6 april 2000, *Amén.* 2000, 309, *JT* 2001, 271; Antwerpen 13 december 2005, *Limb.Rechtsl.* 2006, afl. 2, 119, noot W. MERTENS.

vergunning.²⁷ Dit laatste wordt door sommigen als onrealistisch beschouwd omdat men niet kan verwachten dat dadelijk na de kennisname van een vernietigingsbeslissing wordt overgegaan tot het herstellen van de gevolgen van de aldus onwettig gestelde handeling.²⁸

IV. Schadebegroting en schadeloosstelling

8. De vzw vordert zowel het herstel *in natura* van de aangetaste milieubestanddelen (B.) als een vergoeding voor de materiële en morele schade die zij heeft geleden (A.).

A. De materiële en morele schade van de vereniging

9. De begroting van de materiële schade van een vereniging als gevolg van de aantasting van een milieubestanddeel is relatief eenvoudig, omdat men zich hierbij iets kan voorstellen. Algemeen gesproken, denkt men bijv. aan omheiningen, saneringswerken, bewakings- en opvolgingskosten en kosten voor technische bijstand.²⁹ De exacte begroting van de morele schade is daarentegen, om voor de hand liggende redenen, steeds onmogelijk.³⁰ Anders dan bijv. bij lichamelijke letsels, kan de rechter evenmin terugvallen op een leidraad, zoals de indicatieve tabel.³¹ De zekerheid over het bestaan van de schade dwingt de rechter er echter toe om ze te vergoeden,³² hoe moeilijk het ook is om ze te begroten.³³ Wanneer de schade bij gebrek aan bewijs niet kan worden begroot, dan moet hij de vergoeding *ex aequo et bono* vaststellen,³⁴ rekening houdend met alle concrete omstandigheden die de omvang van de schade van de vereniging kunnen beïnvloeden.³⁵

In dit verband is het voormelde arrest van het Grondwettelijk Hof van 21 januari 2016 van belang. Op niet-exhaustieve wijze worden hierin enkele parameters naar voren geschoven om de omvang van de vergoeding te bepalen, m.n.: de statutaire doelstellingen van de vereniging, de omvang

---

²⁷ Cass. 2 december 1981, *RW* 1982-83, 1008; Cass. 27 maart 1984, *RW* 1984-85, 1090; Cass. 24 mei 1989, *Pas.* 1989, I, 1003; Cass. 28 september 1999, *RW* 1999-00, 1160, noot G. DEBERSAQUES en P. LEFRANC. Zie ook Brussel 25 november 1997, *NjW* 1997-98, 597, noot L. DEGEYTER; Brussel 26 april 2000, *JT* 2001, 267.

²⁸ F. VAN VOLSEM, "De onoverwinnelijke rechtsdwaling en de noodtoestand in het bijzonder met betrekking tot milieurmisdrijven", *TMR* 2012, 15, nr. 82.

²⁹ A. CARETTE, "De begroting van de vergoeding voor milieuschade geleden door milieuverenigingen: de laatste horde op weg naar daadwerkelijk herstel", *TMR* 2016, 332, vn. 13.

³⁰ GwH 21 januari 2016, overweging B.10.1

³¹ Zie over de laatste versie: *Indicatieve tabel 2016*, Brugge, die Keure, 2017, 172p.; D. DE CALLATAÏ, "La septième édition du tableau indicatif: le retour du clair-obscur" in B. DUBUISSON en N. SIMAR (eds.), *Responsabilité, indemnisation et recours*, Luik, Anthemis, 2017, 177-214 en W. PEETERS, *Praktische toelichting bij de Indicatieve Tabel 2016*, Brugge, die Keure, 2017, 11-95.

³² R.O. DALCQ, *Traité de la responsabilité civile*, II, Brussel, Larcier, 1962, nr. 2821 en J. RONSE, L. DE WILDE, A. CLAEYS en I. MALLEMS, *Schade en schadeloosstelling*, in APR, Gent, Story Scientia, 1988, 65.

³³ Zie bijv. Cass. 13 oktober 1993, *JLMB* 1994, 52.

³⁴ Het is vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie dat deze manier van schadebegroting subsidiair is en enkel mag worden gehanteerd wanneer de door de benadeelde voorgestelde berekeningswijze niet kan worden aangenomen en het evenmin mogelijk is om de schade, zoals hij die heeft omschreven, anders te bepalen (Cass. 3 mei 1948, *Pas.* 1948, I, 293; Cass. 8 februari 1978, *Pas.* 1978, I, 666; Cass. 23 oktober 1991, *Pas.* 1992, I, 148; Cass. 30 maart 1994, *Pas.* 1994, I, 337, *DCJ* 1994, 234; Cass. 13 januari 1999, *Pas.* 1999, I, 17; Cass. 21 april 1999, *T. Verz.* 2000, 94, noot C. BELLEMANS, *RW* 2001-02, 889; Cass. 15 september 1999, *Arr. Cass.* 1999, 1153; Cass. 5 december 2001, *Pas.* 2001, 2011; Cass. 20 februari 2004, *Pas.* 2004, 297, *RGAR* 2005, nr. 14058; Cass. 3 maart 2008, *Pas.* 2008, 597; Cass. 20 november 2012, *Pas.* 2012, 2268, *JLMB* 2013, 1056, *T. Pol.* 2013, 144, noot J. MAROT, *T. Verz.* 2013, 91, noot H. ULRICHTS en Cass. 21 december 2015, *Arr. Cass.* 2015, 3030, *Pas.* 2015, 2970, *T. Verz.* 2017, 65, noot H. ULRICHTS).

³⁵ Cass. 15 mei 1950, *Pas.* 1950, I, 652 en J. COWEZ, "L'incapacité personnelle et sa réparation" in B. DUBUISSON en N. SIMAR (eds.), *Responsabilité, indemnisation et recours*, Luik, Anthemis, 2017, 146.

van haar activiteiten en de inspanningen die ze levert om haar doelstellingen te realiseren alsook de ernst van de milieuverstoring.³⁶ Hoewel de morele schade van de vereniging niet samenvalt met de werkelijke ecologische schade, is het logisch dat haar morele schade groter is naarmate de verstoring ernstiger is.³⁷ Dit blijkt inderdaad een belangrijke parameter te zijn.³⁸ Zo werd bijv. reeds gewezen op het aantal gevangen gehouden of gedode vogels en hun zeldzaamheid,³⁹ de duur van de feiten, de impact daarvan op de natuurwaarde en op het feit of spontaan herstel mogelijk is en hoe lang dat zou duren⁴⁰.

10. Het hof van beroep verwijst naar de moeilijkheden van de vzw – die zich actief inzet om de natuur te beschermen – bij de realisatie van haar statutaire doelstellingen en de aantasting van het door haar gekoesterde waardevolle gebied om, rekening houdend met de duur en de omvang van de schade, een vergoeding van 7000 euro toe te kennen, materieel en moreel vermengd, inclusief vergoedende interesten.

Nochtans zijn materiële en morele schade twee duidelijk te onderscheiden schadeposten, die ook als dusdanig door MOW worden gevorderd. Dit staat in contrast met andere rechtspraak, die zich uitdrukkelijk aansluit bij de criteria van het Grondwettelijk Hof en beide schadeposten afzonderlijk begroot.⁴¹ Desondanks is een vergoeding van 7000 euro natuurlijk niet min in het licht van de symbolische vergoedingen van één euro die voordien doorgaans⁴² werden toegekend.

B. Ook herstel *in natura* van het aangetaste (niet-toegeëigend) milieubestanddeel?

11. In principe moeten de morele en de materiële schade van de vzw – als gevolg van het feit dat een niet-toegeëigend milieubestanddeel wordt aangetast – worden onderscheiden van de schade aan het milieubestanddeel op zich.⁴³ Enkel voor de eerstgenoemde schadeposten kan de vereniging een vergoeding vorderen, omdat enkel deze haar persoonlijke schade uitmaken. Dit sluit m.i. echter niet uit dat de rechter in een concreet geval van oordeel kan zijn dat het herstel van het milieubestanddeel een

---

³⁶ GwH 21 januari 2016, overweging B.10.1.

³⁷ P. GILLAERTS, “De vergoeding van morele schade bij een collectief belang: ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is?”, *TBBR* 2017, 265, nr. 12 en A. CARETTE, “Herstel van en vergoeding voor zuivere milieuschade” in N. CARETTE en B. WEYTS, *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht: liber amicorum Aloïs Van Oevelen*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 101. Zie bijv. Antwerpen 7 maart 2012, *TMR* 2012, 566 en Gent 18 maart 2016, *TMR* 2016, 546, noot.

³⁸ A. CARETTE, “De begroting van de vergoeding voor milieuschade geleden door milieuverenigingen: de laatste horde op weg naar daadwerkelijk herstel”, *TMR* 2016, 334.

³⁹ Rb. Ieper 8 november 2010, *TMR* 2011, 497; Rb. Ieper 14 november 2011, *TMR* 2012, 347; Rb. Gent 12 april 2016, *RW* 2016-17, 1392, noot, *TMR* 2016, 514 en Rb. Gent 12 april 2016, *NjW* 2017, 157, noot S. ROYER, *TMR* 2016, 611, noot.

⁴⁰ Zie bijv. Antwerpen 7 maart 2012, *TMR* 2012, 566 en Gent 18 maart 2016, *TMR* 2016, 546, noot.

⁴¹ Gent 18 maart 2016, *TMR* 2016, 546, noot (15000 euro moreel en 250 euro materieel); Rb. Brugge 17 februari 2016, *TMR* 2016, 606 (500 euro moreel, materieel afgewezen); Rb. Gent 12 april 2016, *RW* 2016-17, 1392, noot, *TMR* 2016, 514 (1500 euro moreel, geen materiële schade gevorderd); Rb. Gent 12 april 2016, *NjW* 2017, 157, noot S. ROYER, *TMR* 2016, 611, noot (5000 euro moreel en 250 euro materieel) en Rb. Gent 3 januari 2017, *NjW* 2017, 244, noot S. ROYER (1500 euro moreel en 400 euro materieel, waarin voor de begroting van de morele schade wel enkel wordt gewezen op de statutaire doelstellingen van de vereniging, de omvang van haar activiteiten en de inspanningen die ze levert om haar doelstelling te realiseren).

⁴² A. CARETTE, “Herstel van en vergoeding voor zuivere milieuschade” in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht: liber amicorum Aloïs Van Oevelen*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 99.

⁴³ GwH 21 januari 2016, *BS* 17 maart 2016, 18250, *Juristenkrant* 2016 (weergave B. DEBECKER), afl. 323, 1, *Juristenkrant* 2016 (weergave S. SOMERS), afl. 325, 10, *For.ass.* 2016, 194, noot J. LAFFINEUR, *RGAR* 2016, nr. 15304, *RW* 2015-16, 1039, *RW* 2016-17, 1377, noot S. SOMERS, *TBBR* 2017, 257, noot P. GILLAERTS, *TMR* 2016, 327, noot A. CARETTE, *T.Gem.* 2016, 163, noot J. GORIS, *Amén.* 2016, 192, noot J. PÜTZ.

gepaste wijze is om het morele leed van de vzw te lenigen.⁴⁴ De wijze van herstel van het persoonlijke nadeel behoort immers tot de soevereine beoordelingsvrijheid van de rechter.⁴⁵

Ook het hof van beroep sluit niet uit dat een vzw het herstel *in natura* van het aangetaste milieubestanddeel kan vorderen, al lijkt het dit wel los te zien van (de vergoeding van) de morele schade van de vzw. Daarmee zou zij ingaan tegen voormelde principes, en bijgevolg ook de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof.⁴⁶ Hoe dan ook, welke opvatting het hof van beroep ook huldigt, het geannoteerde arrest gaat verder dan de tot nu toe gepubliceerde rechtspraak, waarin enkel wordt ingegaan op het vergoeden van het morele leed d.m.v. een geldsom.

12. In beide opvattingen zal men ook moeten nagaan of het gevorderde herstel *in natura* passend is in de gegeven omstandigheden en geen rechtsmisbruik uitmaakt; proportioneel is.⁴⁷ *In casu* oordeelt het hof van beroep dat een herstel *in natura* disproportioneel zou zijn. Hiervoor moeten de dijken worden afgegraven, de ophogingen en aangevoerde gronden en materialen worden verwijderd, en moet het gras opnieuw worden ingezaaid. Daarnaast werkt het Vlaams Gewest aan een project-MER “regularisatie dijken...” en de opstart van een RUP. Tot slot zou het herstel *in natura* mogelijks grote schade veroorzaken – overstromingsgevaar voor woningen in de omgeving – die de voordelen voor natuur en milieu ruim zou overstijgen.

Dit laatste is ook een element dat erop wijst dat het hof van beroep het herstel van het milieubestanddeel los ziet van de morele schade van de vzw. Zo niet zou zij de omvang van de mogelijke schade aan derden immers afwegen tegen de omvang van het morele leed van de vzw, in plaats van de voordelen voor natuur en milieu op zich. Het persoonlijk belang – de geleden schade – van de vzw is immers strikt genomen niet het aangetaste milieubestanddeel op zich, maar wel het morele leed dat hem door deze aantasting is aangedaan. Zo bekeken, zal een herstel *in natura* van het aangetaste milieubestanddeel bij wijze van herstel van de morele schade van de vereniging een eerder theoretische mogelijkheid blijven.

V. Besluit

13. In lijn met de rechtspraak van het Hof van Cassatie, oordeelt het hof van beroep terecht dat de vordering van een milieuvereniging wegens de aantasting van haar bijzonder statutair doel ontvankelijk

---

⁴⁴ Cf. A. CARETTE, “Herstel van en vergoeding voor zuivere milieuschade” in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht: liber amicorum Aloïis Van Oevelen*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 101.

⁴⁵ Cass. 11 september 2009, *Arr.Cass.* 2009, afl. 9, 1995, *NjW* 2010, 25, noot G. JOCQUÉ, *Pas.* 2009, 1847, *RGAR* 2010, nr. 14647, *RW* 2011-12, 1658, *T.Verz.* 2010, 85, noot C. VAN HAUTE, *VAV* 2010, 230, noot T. PAPART.

⁴⁶ GwH 21 januari 2016, *BS* 17 maart 2016, 18250, *Juristenkrant* 2016 (weergave B. DEBECKER), afl. 323, 1, *Juristenkrant* 2016 (weergave S. SOMERS), afl. 325, 10, *For.ass.* 2016, 194, noot J. LAFFINEUR, *RGAR* 2016, nr. 15304, *RW* 2015-16, 1039, *RW* 2016-17, 1377, noot S. SOMERS, *TBBR* 2017, 257, noot P. GILLAERTS, *TMR* 2016, 327, noot A. CARETTE, *T.Gem.* 2016, 163, noot J. GORIS, *Amén.* 2016, 192, noot J. PÜTZ.

⁴⁷ Cass. 10 september 1971, *Arr.Cass.* 1972, 31, concl. G. VAN DER MEERSCH, *Pas.* 1972, I, 8, *RCJB* 1976, 300, noot P. VAN OMMESLAGHE. Zie hierover bijv. T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 173-184 en J. VELAERS “Rechtsmisbruik: begrip, grondslag en legitimiteit” in J. ROZIE, S. RUTTEN en A. VAN OEVELEN (eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 1-28.

is. Het hof laat zelfs een opening om ook vorderingen van andere dan milieuverenigingen ontvankelijk te verklaren wanneer zij een bijzonder doel hebben dat te onderscheiden is van ‘het algemeen belang’.

Wat betreft de schadevergoeding, zijn de morele en materiële schade van de vzw als gevolg van het feit dat het milieu werd aangetast, enerzijds, en de schade aan het milieu op zich, anderzijds, te onderscheiden van elkaar. Enkel voor de eerste twee schadeposten heeft de vzw een belang, omdat enkel zij haar persoonlijke schade uitmaken. Niettemin laat het hof een opening voor verenigingen om het herstel *in natura* te eisen van het aangetaste milieubestanddeel. Deze zienswijze kan enkel worden bijgetreden voor zover dit herstel wordt gezien als vergoedingswijze om het morele leed van de vzw te lenigen. Dit zal m.i. eerder een theoretische mogelijkheid zijn omdat deze vergoedingswijze van de morele schade snel zal stuiten op het verbod op rechtsmisbruik, zoals ook *in casu* het geval was.

De dagen dat milieuverenigingen slechts een ‘symbolische euro’ schadevergoeding krijgen, zijn onder impuls van de rechtspraak van het Grondwettelijk Hof⁴⁸ definitief voorbij. Dit blijkt ook uit het besproken arrest, dat een vergoeding van 7000 euro toekent. Anders dan een herstel *in natura* van het aangetaste milieubestanddeel, komt dergelijke vergoeding echter niet noodzakelijk het aangetaste milieubestanddeel ten goede. Aangezien de vereniging de gelden moet besteden overeenkomstig haar statutaire doelstelling, komt het wel ten goede aan het leefmilieu in het algemeen.⁴⁹ De motivering van de begroting staat in contrast met andere rechtspraak. Zij begroten de materiële en de morele schade doorgaans afzonderlijk en verwijzen bij de begroting van de morele schade uitdrukkelijk naar alle door het Grondwettelijk Hof aangehaalde parameters, m.n.: de statutaire doelstellingen van de vereniging, de omvang van haar activiteiten en de inspanningen die ze levert om haar doelstellingen te realiseren alsook de ernst van de milieuverstoring.

Dr. Wannes BUELENS

Academisch mederwerker UAntwerpen – onderzoeksgroep persoon en vermogen

Advocaat

---

⁴⁸ Al sluit het Hof niet uit dat de rechter tot het besluit komt dat dergelijke vergoeding passend is in het licht van de concrete omstandigheden, overweging B.10.2. Maar, zo vervolgt het hof, dergelijke systematische beperkingen tasten de belangen van de betrokken milieuverenigingen, die een belangrijke rol hebben bij het waarborgen van het door de Grondwet erkende recht op bescherming van een gezond leefmilieu, op onevenredige wijze aan (overweging B.10.3).

⁴⁹ A. CARETTE, “Herstel van en vergoeding voor zuivere milieuschade” in N. CARETTE en B. WEYTS (eds.), *Verantwoord aansprakelijkheidsrecht: liber amicorum Aloïs Van Oevelen*, Antwerpen, Intersentia, 2017, 101.